

Vajda Barnabás

Mitől magyar a szlovákiai magyar iskola?

Az önálló Szlovákia létrejötte 1993. január 1-jén jelentősen megváltoztatta az országban élő magyarok helyzetét. És nem feltétlenül kedvezőtlenül. Amíg a kommunista Csehszlovákiában a magyarok a lakosság 4%-át alkották, addig az 1993 utáni Szlovákiában a magyarok aránya 10% volt. El szoktunk feledkezni arról, hogy a rendszerváltás pillanata bizonyos értelemben nagy lehetőség volt. És többen tartják fontos, észbe vésendő történelmi tanulságnak, hogy közösségünk nem volt felkészülve a rendszerváltásra, sem mentálisan, sem politikailag, sem gazdaságilag.¹

A szlovákiai magyarok számbeli súlyához el kell mondani, hogy a nemzetfogás tekintetében a szlovákiai magyarság nem az 1989-es politikai rendszerváltás pillanatában indult el lefelé a lejtőn. Már korábban. 2001-re 47 ezerrel lettünk kevesebben, a 2011-es népszámlálás során pedig 458 467 ember vallotta magát magyarnak. Nagyon tömören összegezve és történelmi folyamatában tekintve a dolgot: már az 1970 és 1990 közti 20 év alatt is 2-3%-kal csökkent a számunk, a rendszerváltozás idejéhez képest pedig ma 110 ezerrel vagyunk kevesebben. És mégis: még így is hivatalosan Szlovákia lakosságának 8,5%-át alkotjuk jelenleg. Egy nagy létszámú kisebbség vagyunk. És minden kedvezőtlen tendencia ellenére „a magyar iskolák első osztályába beíratott gyermekek száma országosan 3552, 3559 és 3582 volt az utóbbi három évben” (2011, 2012, 2013) – ahogy azt Pék László, a Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetség (SZMPSZ) elnöke megfogalmazta.²

A számok nagyon lényeges mutatók. Viszont vannak társadalmi jelenségek, amelyek nagyon nehezen mérhetők, vagy egyáltalán nem mérhetők teljesen objektív eszközökkel. A Szlovákiában élő magyarokra vonatkozó objektív tényeken kívül az is nagyon fontos, hogyan érzik magukat a szlovákiai magyarok. Mint a régi viccben: röviden – jól, bővebben – nem jól. Egyrészt azért, mert számbeli és politikai kisebbséget alkotnak, és nem tagjai az ún. államalkotó nemzetnek (Lásd az alkotmány preambulumát). Másrészt azért, mert egy rosszul teljesítő ország állampolgárai. 2010-es közvéleménykutatási adat, hogy minden második szlovákiai állampolgár szívesen élne egy másik országban (elsősorban Nyugat-Európában). Ráadásul a 30 év alattiak közül csak 30% elégedett a hazájával; a 30 év alatti fiatalok kétharmada egyszerűen nem szereti ezt az országot.³ Ezek önmagukban lehangoló adatok. És a szlovákiai magyarok még

¹ Jelen tanulmány egy részlete elhangzott a Szlovákiai Magyar Pedagógusok XIX. Országos Találkozóján, Rozsnyón, 2013. április 13-án.

² INTERJÚ 2013

³ ÚJ SZÓ 2012

ennél is pesszimistábban értékelik Szlovákia mint ország teljesítményét. Ahogy Zora Bútorová szlovák társadalomkutató kifejtette: „A büszkeség érzése sokkal erősebb a szlovák nemzetiségű lakosság körében (...) 2012-ben a szlovák nemzetiségű lakosság 63%-a volt elégedett az ország teljesítményével. A magyar lakosság körében ez a mutató 34%.”⁴ És az is tanulságos, mi miatt érzik magukat rosszul a szlovákiai állampolgárok, szlovákok és magyarok, idősebbek és fiatalok egyaránt. Arra a kérdésre, hogy a lakosság mi miatt szegyenkezik, a következő válaszok végeztek az első négy helyen: a politikusaink miatt, a korrupció miatt, az életszínvonal miatt, a romák helyzete miatt.

A szlovákiai magyarság önmegfogalmazása, ha úgy tetszik, autonómiája, nem új dolog. Inkább az az elgondolkodtató, hogy miért ült el ez a törekvés az 1990-es évek végére. Az a tény, hogy a saját közösségünk igyekszik minden tekintetben (politikailag, közigazgatásilag, oktatásilag stb.) megszervezni saját magát, ez a világ legtermészetesebb dolga. Minden valamire való tudatos entitás ezt teszi: meghatározza és megfogalmazza saját magát és céljait.

A szlovákiai magyar közösségben legalább egy nagy társadalmi vitára mind-ezidáig nem került sor. Legalább egy nagy vita még várat magára: Mitől magyar a szlovákiai magyar iskola? A továbbiakban ezzel kapcsolatban szeretnék néhány állítást és több kérdést megfogalmazni.

Mitől magyar a szlovákiai magyar iskola? Az első pillanatban, lehet, túl bonyolult a kérdés. Hát nem azért, mert magyar nyelven tanulunk? De. Hát nem azért, mert magyar irodalmat és magyar történelmet tanulunk benne? De. És még? Véleményem szerint négy tényezőt kell ezzel kapcsolatban említeni:

Először: A szlovákiai magyar iskola attól magyar, hogy magyar nyelven folyik benne a tanítás. Mindnyájunk számára természetes (mindnyájunk alatt a legtöbb pedagógust, tanulót és szülőt értem), hogy a szlovákiai magyar iskolákban a magyar a domináns nyelv. Csakhogy a szlovák állam a saját csehszlovák múltjából örökölt egy nézetet, amely a múltban és a mában egy súlyos koncepcionális konfliktushoz vezetett. Ez a nézet az, hogy a szlovákiai legfőbb oktatási hatóságok szerint „az oktató-nevelő folyamat célja, hogy minden tanulónak (...) lehetővé tegye, hogy megerősödjön benne a tisztelet azon állam kulturális-nemzeti értékei és tradíciói iránt, amely országnak az állampolgára, valamint hogy mindenki számára biztosítva legyen az államnyelv, az anyanyelv és a saját kultúra [lehetősége]”⁵. Vagyis miniszteri szinten koncepcionálisan csak a harmadik és negyedik cél az, hogy a tanulóink elsajátítsák a magyar nyelvet és kultúrát.

Az anyanyelv nem a végső célja, hanem eszköze a tanulásnak. Nemcsak értelmi és lélektani okok szólnak az anyanyelv mellett, hanem az a felismerés is, hogy a társadalmi felemelkedés kulcsa az oktatás – nem pedig egy konkrét nyelv. Ahogy Ádám Zita megfogalmazta: „Hamis illúzió, hogy a szlovák nyelvű

⁴ Új Szó 2013

⁵ Idézet egy 2013. március 18-ra keltezett szlovák oktatási miniszteri levélből.

*iskola a karrier biztosítóka.*⁶ A tanultsághoz és a szellemi-anyagi felemelkedéséhez az oktatás visz közelebb mindenütt a világon. A legtermészetesebb dolog, hogy ahogy a szlovák anyanyelvű gyerekek szlovákul tanulnak, ahogy a finn anyanyelvű tanulók finnül tanulnak, a Szlovákiában élő magyar gyerekek magyarul tanulnak. Épp arról van szó, hogy az államnak biztosítania kell, hogy a felemelkedés lehetősége mindenkinek kijár nemtől, etnikumtól, anyanyelvtől függetlenül. S mivel az anyanyelven való tanulás mind érzelmi, mind pszichológiai szempontból jobb, mint a más nyelven való tanulás, mi, akik ezt értjük, ezért tartunk ki a dominánsan magyar tannyelvű iskolák mellett.

A szlovákiai magyar tannyelvű iskolák története bizonyos tekintetben egy nagy sikertörténet. Sikertörténet, ha azt vesszük, hogy 1945-ben, illetve 1948/50-ben honnan, milyen mélységből indult a jogfosztottság, kitelepítés, nincstelenség, stb. után a (cseh)szlovákiai magyar közösség. És sikertörténet, ha arra tekintünk, hogy minden szerencsétlenség után pár éven belül képes volt újraszervezni magát. Mindezen döccenők ellenére a (cseh)szlovákiai magyar tannyelvű iskolák története, ennek az iskolahálózatnak a meg- és fenntartása, olyan sikertörténet, amelyre méltán lehet büszke a szlovákiai magyar társadalom. A magyar tannyelvű iskolák nem létezhetek volna a csehszlovák állam, 1993 után a szlovák állam belátása, konszenzusa nélkül. Még akkor is ezt kell mondani, ha tudjuk, hogy időről időre, rendszeresen érik támadások ezt a természetes iskolai magyar nyelvűséget vagy annak valamely szeletét. Ezeket a támadásokat komoly kihívás volt eddig többször elhárítani. Ami nekünk a világ legtermészetesebb igénye, az anyanyelvi oktatás, az a szlovák társadalom egy része számára érthetetlen makacs ragaszkodás egy, az övékétől eltérő nyelvhez és kultúrához. Ezért e téren bőven van mit tennünk a szlovák közvélemény felé. Hogy amit ők a maguk számára természetesnek tartanak, azt nekünk miért kellene külön kegyként kapnunk? Itt szeretném felvetni a szlovákiai magyar realitásoknak azt a vonatkozását, hogy annak része a szlovák nyelv jelenléte az életünkben. Ez is természetes. Mármint az, hogy a valós életünkben jelenlévő két- vagy többnyelvűségre természetes módon reagálunk. Nekünk jól felfogott érdekünk, hogy tudjunk szlovákul, angolul, németül stb. Az a nézet viszont, hogy nekünk politikai kötelességből vagy politikai lojalitásból kellene más nyelvet tanulnunk és automatikus módon tudnunk, az tévedés. Úgyhogy amikor a szlovák nyelv oktatása a kérdés, akkor annak kell az alapnak lenni, hogy nekünk érdekünk megtanulni más nyelveket. De ez oktatási-módszertani kérdés, nem pedig politikai lojalitásé vagy hűségé. A szlovákiai magyar iskolahálózat nem kegy. A (cseh)szlovákiai magyar dolgozók anyagi és szellemi erőfeszítése állt és áll mögötte, szülők, iskolavezetők és pedagógusok áldozatkészsége, adója, munkája. A szlovákiai magyar iskolákban a magyar a domináns nyelv, és semmi nem mehet ennek a rovására.

⁶ PEDAGÓGUSFÓRUM 2013

Másodszor: A szlovákiai magyar iskola attól magyar, hogy világosan körülhatárolható sajátos művelődési program alapján zajlik. Most, amikor az Állami Pedagógiai Intézetben zajlik az Állami Művelődési Program felülvizsgálata, indokoltnak látszik a kérdés: szükséges-e, hogy legyen egy szlovákiai magyar művelődési program? Igen, szükséges. A mérték lehet vita tárgya, de az igenlő válasz szerintem egyértelmű. Ebben a kérdésben valószínűleg vitám van azokkal, akik a szlovákiai magyar iskolák boldogulását a ma adott, és szinte kizárólag a szlovák állami szakhatóságok által megszabott keretek között tudják csak elképzelni.

Úgy gondolom, tennünk kéne azért, hogy a szlovákiai magyar iskolák egy világosan körülhatárolható sajátos művelődési program alapján működjenek. A szlovákiai magyar iskoláknak szóló sajátos művelődési program jelenleg nem létezik. Vagy ami van, az egy képlékeny, instabil szisztéma. Úgy gondolom, hogy a szlovákiai magyar pedagógiai, szakmai csoportoknak meg kellene fogalmazniuk a szakmai céljaikat. Hogy miben látják a tantárgyuk szlovákiai magyar specialitásait. Végső soron azt, hogy mitől magyar a szlovákiai magyar iskola. Itt az ideje, hogy megfogalmazzuk, mitől gondoljuk szakmailag magyarnak a szlovákiai magyar iskolát. Meg kell fogalmaznunk iskolai és regionális szinten is. És el is kell mondani. El kell mondani a szlovák partnerszervezetek számára. Az Állami Pedagógiai Intézet számára, ahova igenis tudatosan kell kollégákat nevezni a központi tantárgybizottságokba. Ha kell, el kell mondani a miniszter számára. Nem volt könnyű, most sem könnyű, és nem is lesz könnyű ezt megtenni.

Azt, hogy mitől magyar a szlovákiai magyar iskola, annál is könnyebb volna megfogalmaznunk, mivel sok mindenünk már adva van hozzá. A sok dolog közül csak párat emelek ki. Van egy Szlovákiai Magyar Pedagógusszövetségünk. Van szakembereink. Az 1989 utáni időszak egyik nagy előrelépése, hogy jelentősen megnőtt a szlovákiai magyar pedagógustársadalom berkeiben a szaktudás, olyan szaktudás, amely korábban nem létezett. Van számos kollégánk, akik olyan nemzetközi tapasztalatok birtokában vannak, amelyre soha korábban nem volt lehetőség. Ha vannak eléggé felkészült szakembereink és szakmai szervezeteink, akkor tudjuk, ismerjük, hol és hogyan van tér pl. szakmai alternatívákra.

Azt szeretném tehát mondani, hogy a magam részéről látok módot, hogy a sajátos szlovákiai magyar iskolai programok, mint az Állami Művelődési Programot gazdagító alternatívák mellett érveljünk. Ehhez szükséges a szakmai érvelés. Szükségesek szövetségesek, és szükséges, hogy éljünk a modern kor jogi és technikai vívmányaival. Amíg ez nincs, addig az adott keretek között kell megvalósítani azt, amit lehet. Addig az Állami Művelődési Program és az Iskolai Művelődési Programok lehetőségeit, az általuk kínált kereteket kell kihasználni. Jó, hogy már most is vannak, mert lehetnek sajátos helyi Iskolai Művelődési Programok, léteznek sajátos magyar tankönyvek és tansegédletek, igen korlátozott módon létezik magyar iskoláknak szóló tanfelügyelet, módszertani központ stb. Azonban – véleményem szerint – a stratégiai cél egy, a szlovákiai magyar

iskolák minden szintjére vonatkozó szisztematikus és koherens művelődési program kell, hogy legyen.

Harmadszor: A szlovákiai magyar iskola attól magyar, hogy korszerű. Mert az iskola nemcsak tartalom. Az iskola nemcsak arról szól, hogy mit, hanem arról is, hogy hogyan tanítunk. A magyar iskolának korszerűnek, azaz módszertanilag folyamatosan megújuló iskolának kell lennie. Sokan emlékezhetnek, hogy az 1970-es években a szűkös iskolai férőhelyekkel volt a baj. Legalábbis jellemzően a városokban, mert sok gyerek született. Ma a kevés gyerek a probléma. A nagyobb településeken az 1980-as évekig a túlszűfolt iskolák, több helyen a kétműszakos tanítás okozott gondot. Ma a félig üres tantermek. Ami viszont nagyon érdekes, hogy nincs több időnk a tanulókra. Miért nincs rájuk több időnk? Miért nincs több időnk a sokkal kevesebb gyerekekre? Miért nem korszerűsödtek a csökkenő gyereklétszámmal párhuzamosan a módszereink? László Béla professzor már 2004-ben leírta, hogy Szlovákiában „*az egy iskolára eső magyar nemzetiségű lakosok száma csökkent*”, és 2001 óta kevesebb magyar lakosra jut egy iskola, mint szlovákra. Tehát van elég alapiskola, csakhogy „*ezzel az előnyös helyzettel a magyar tannyelvű iskolák nem tudtak élni*”.⁷

Negyedszer: A szlovákiai magyar iskola attól magyar, hogy egyértelműen vállalja a magyar kultúrközeghez való természetes tartozást. Bár a magyar kulturális azonosság- és közösségtudat sokunk számára természetes, mégis, számos probléma és gond kíséri. Problémát okoz pl. a saját megnevezésünk. Kik vagyunk? Egyszerűen magyarok? Vagy szlovákiai magyarok? Felvidékiek? Vagy kisebbségiek? Nem én mondom, hanem ismert társadalomkutatók, hogy pl. a romániai magyar társadalom sokkal jobban elszigetelődik a románoktól, mint a szlovákiai magyarok. De még ha tisztázzuk is, kik vagyunk, az még nem minden. Kik tartoznak ebbe a körbe? Ki a szlovákiai magyar, a felvidéki, vagy a minden jelző nélkül magyar? Milyen irányúnak érezzük ezeket a fogalmakat? Kizáró értelműnek, vagy inkluzívnek, befogadónak? Hogyan férnek beléjük a magyarországi magyarok, a cigányok, a külföldiek, és így tovább. A közbeszédünk tele van kirekesztő, mások ellen indulatos kiszólással. De tegyük félre most ezeket a tisztázatlan kérdéseket. Maradjunk annyiban, hogy a Szlovákiában élő magyarok közössége nem tudja és nem is akarja a mindenkori Magyarország segítségével, részvétele nélkül fenntartani a saját magyar kulturális azonosság- és közösségtudatát. A szlovákiai magyar közösség nem tudja, nem is akarhatja ezt tenni. Az iskolák területén már csak azért is szükség van Magyarország részvételére, mert a magyar pedagógiai kultúra nagyobb, gazdagabb és szerteágazóbb, mint a szlovák. Másrészt szükségünk van Magyarországra, mert a mi viszonyunk a periféria és a központ viszonya. Azaz, a mi magyar részközösségünk csak magyarországi segítséggel tudja a saját kulturális reprodukcióját fenntartani, és csakis magyar külső segítséggel tudja azt fejleszteni. Ez a Ma-

⁷ FAZEKAS–HUNČÍK 2004. 208.

gyarországtól való függés viszont azt is jelenti, hogy szükségünk van bizonyos állandóságra abban, hogyan viszonyul hozzánk az anyaország. Ha arra gondolunk, hogy az elmúlt húsz évben hány stratégia, hány hosszabbtávú elképzelés vetődött fel, sőt ültetődött át részben vagy egészben a gyakorlatba, akkor ismét csak nem lehetünk túl optimisták.

Én itt most ezek közül a stratégiai elképzelések közül csak egyet szeretnék kiemelni. Azt, amelyet Csete Örs vetett fel a *Pedagógusforum* hasábjain 2006 elején. Csete Örs 2006-ban ezt írta: „Az EU csatlakozások fényében megkérdőjeleződik az az ún. nemzetstratégiai cél, miszerint a támogatásokkal a »szülőföldön maradást« kívánjuk elősegíteni.⁸ A legfontosabb kérdés az, hogy érvényes-e még a „szülőföldön maradás” doktrínája? A valósághoz véleményem szerint közelebb állna, ha úgy fogalmaznánk, hogy az „élhetőbb szülőföld” támogatása a cél. Megjegyzem: ez tulajdonképpen Magyarországon is cél.

Hadd foglaljam össze a ’mitől magyar a szlovákiai magyar iskola’ – kérdését azzal, hogy ha képesek vagyunk jó válaszokat adni arra kérdésre, hogy mitől magyar a szlovákiai magyar iskola, akkor közelebb kerülünk a szlovákiai magyar oktatási és kulturális autonómiához. Meggyőződésem, hogy az elmúlt húsz évben azért nem épült ki kulturális és oktatási önkormányzatunk (amiért nemcsak a szakmai szervezetek emeltek szót, hanem az a legtöbb párt programjában is szerepelt és szerepel), mert mi magunk nem fogalmaztunk meg néhány alapkérdésre adandó alapválaszt. A részleteket szakértőknek és szakpolitikusoknak kell kidolgozniuk. Attól a felelősségtől azonban nem szabadulhatunk, hogy a mai szlovákiai helyzetnek, ahogy Hunčík Péter fogalmazott, az is az oka, hogy „a szlovákiai magyar közösség képtelen volt egyértelműen meghatározni önmagát, világosan artikulálni a céljait”.⁹

IRODALOM

- FAZEKAS–HUNČÍK 2004 Magyarok Szlovákiában 1989–2004. Összefoglaló jelentés. I. kötet. Szerk. FAZEKAS József – HUNČÍK Péter. Somorja–Dunaszerdahely, 2004.
- DÉVÉNYI–GÓZSY 2013 Dévényi Anna – Gózszy Zoltán: A történelemtankönyvek elemzése. Szempontok a tankönyv, mint történeti forrás vizsgálatához. In: *Fons – Forráskutatás és Történeti Segédtdományok*; 20. (2013):2. 191–220.
- INTERJÚ 2013 Interjú Pék Lászlóval, a SZMPSZ elnökével. = *Pedagógusforum*, 2013. január 2.
- PEDAGÓGUSFÓRUM 2006 *Pedagógusforum*, 2006. január 8–9.
- PEDAGÓGUSFÓRUM 2013 *Pedagógusforum*, 2013. február 2.
- ÚJ SZÓ 2012 *Új Szó*, 2012. november 16. 1.
- ÚJ SZÓ 2013 *Új Szó*, 2013. január 4. 2.

⁸ PEDAGÓGUSFÓRUM 2006. január, 8-9.

⁹ FAZEKAS–HUNČÍK 2004. 19.